

Археографическая комиссия Научного общества имен Шевченко начала подготовку «Географического словаря Галиции и Буковины».

Ключевые слова: историческая география, Мирон Кордуба, топонимы, границы, расселение.

S. Trubczaninow

Historical geography in works of Myron Korduba

Myron Korduba (1876-1947) is one of the most talented followers of Mykhailo Hrushevsky, significant historian of Eastern and Central Europe was researcher of ancient and medieval history of Ukraine and the Khmelnytsky insurrection, famous public, cultural and political figure. The works of M. Korduba were interesting for scientists in the 19th-20th centuries, after his first works were published. But just from 1991, when Ukraine became independent, the researches of Korduba's life and work as scientist, public and cultural figure began. Among dozens of works of contemporary Ukrainian researches the monographs of Irina Fedoriv and Tetyana Kulchytska are the most thorough. Besides, I. Fedoriv defended dissertation research, which is devoted to scientific and public-political activity of M. Korduba.

One of the main directions of Korduba's scientific research was historical geography. This article is an attempt to analyse the place of historical and geographical schools in the works of M. Korduba and their importance for historical science.

The most of Korduba's historical and geographical works were published as individual brochure or in notes of the Shevchenko Scientific Society. M. Korduba was the activist in the historical and geographical researches in 1920-1930th, when he worked in L'viv (1920-1928) and at Warsaw University (1929-1939).

Thanks to M. Korduba's initiative, study of early texts commission of the Shevchenko Scientific Society began preparation of «Geographical vocabulary of Halychyna and Bukovyna».

Key words: historical geography, Myron Korduba, place names, boundaries, resettlement.

Отримано: 13.11.2016

УДК 378.4(477.43):902

В. І. Якубовський

АРХЕОЛОГІЯ В КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА: ПОСТУП, ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВІ ПЕРСПЕКТИВИ

У статті подано короткий огляд становлення археології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – правонаступника українського державного університету початку 20-х років ХХ ст.

Засновником археології в університеті був Ю.Й. Сіцінський, який у лютому 1919 року прийшов в український університет на посаду приват-доцента з дипломом кандидата богослов'я Київської духовної академії, де студіював церковну археологію і богословські науки. Працюючи в університеті, вів археологічні курси і активну польову археологічну діяльність.

У радянський період, коли вже діяв педагогічний інститут, створений на базі Інституту народної освіти, археологію відродив визнаний знавець слов'янської археології І.С. Винокур, доктор історичних наук, автор кількох важливих монографій, сотень наукових статей, у вуз прийшов в 1963 році з дипломом кандидата історичних наук. Спочатку працював на посаді асистента кафедри всесвітньої історії, тривалий час був завідувачем кафедри історії СРСР та УРСР, читав курс «Основи археології», вів археологічну практику і широкомасштабні дослідження слов'янських пам'яток на території Поділля і Південно-Східної Волині. Учнями талановитого вченого, творчість яких реально пов'язана з кам'янецьким вузом, були М.Б. Петров (1952-2008 рр.) і А.Ф. Гуцал (1946 р.н.). Обидва випускники історичного факультету Кам'янець-Подільського педагогічного інституту, обидва рано стали на шлях археології, ставши визнаними фахівцями з історичної топографії міста Кам'янця-Подільського (Петров М.Б.) та пам'яток скіфо-сарматської доби Середньої Наддністрянщини (Гуцал А.Ф.).

З університетською археологією пов'язана творчість В.І. Якубовського (1940 р.н.) фахівця з давньоруської і середньовічної археології. Закінчив історико-філологічний факультет Кам'янець-Подільського педагогічного інституту у 1967 році, учень київської археологічної школи академіка НАН України П.П. Толочка, кандидатську дисертацію захистив в Інституті археології АН УРСР у 1984 р. З тих пір в університеті читає археологічні дисципліни, музеєзнавство, проводить археологічну практику і продовжує досліджувати старожитності історичної Болохівської землі.

Огляд професійної діяльності археологів показує, що все їхнє творче життя є спрямоване на становлення університетської археології. Їхня праця націлена на розвиток археології, в разі створення у вузі кафедри археології з аспірантурою із спеціалізацією фахових археологів та збереженням у Губині польового стаціонару літньої археологічної практики.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, історичний факультет, кафедра археології, пам'ятки, польова археологічна практика, старожитності.

Археологію в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка заснував видатний вчений історик, археолог Поділля Юхим Йосипович Сіцінський (1853-1937). З дипломом кандидата богослов'я Київської духовної академії і саном священика молодий випускник чотири роки (1885-1889) працював вчителем в духовному училищі м. Бахмут Катеринославської губернії (тепер Донецької області) [21, с.81].

У 1889 році Ю.Й. Сіцінський повертається до адміністративного центру Подільської губернії, – Кам'янця-Подільського, в якому минули його роки навчання в духовному училищі і семінарії, до міста, в якому він став визнаним вченим та громадським діячем [33, с.109] з якого він покинув світ земний. Саме у Кам'янецький період (1888-1937), зокрема з 15 січня 1918 року, як член спеціальної комісії від Подільського церковного історико-археологічного товариства, вчений доклав значних зусиль для створення у місті державного українського університету. У січні

того року науковець переходить на роботу помічником бібліотекаря, а в лютому 1919 року – отримав в університеті посаду приват-доцента кафедри археології та історії мистецтв. Працюючи викладачем, він першим в університеті розробив і читав навчальні курси з археології краю, готував до видання статті і активно здійснював археологічні дослідження у межах міста та у довкіллі населених пунктів Кам'янецьчини. Впродовж роботи в університеті археолог, як зазначає дослідник А.М. Трембіцький, виявив і зафіксував 40 стародавніх поселень [33, с.110-112].

Працюючи у стінах українського університету, а потім викладачем Інституту народної освіти (так йменувався вуз після закриття і реорганізації радянською владою університету), Ю.Й. Сіцінський зазнав не тільки радості, але й розчарувань та політичних переслідувань. В руслі тогочасних подій, Ю.Й. Сіцінський зазнав ув'язнення у 1929 році. Від вченого відвернулися не тільки знайомі але і деякі близькі з його родинного кола та учні з його наукової школи – колишні студенти університету та випускники кам'янецьких духовних навчальних закладів [27]. Друге ув'язнення відбув 1930 року, відтак було звільнення з роботи з подальшим гонінням і публічним забуттям.

У вічність Ю.Й. Сіцінський відійшов 7 грудня 1937 року, залишивши велику наукову спадщину: монографії і біля двох сотень статей з історії Поділля, краєзнавства, музейної справи, мистецтва і археології, до яких і сьогодні звертаються вчені і краєзнавці, вивчаючи історію Вінницької, Тернопільської і Хмельницької областей.

Про археологічну діяльність викладачів після реорганізації українського університету, у часі 30-60-х років ХХ ст., документальних слідів не збереглося. Лише з 1963 року настала нова віха в історії вузівської археології, пов'язана з діяльністю археолога Іона Срулевича Винокура, який за дуже короткий час праці у Кам'янець-Подільському державному педагогічному інституті, який є правонаступником згаданого українського університету, віродив археологію.

Майбутній доктор історичних наук, Заслужений працівник вищої школи УРСР, академік Вищої школи України народився у волинському містечку Ружин Житомирської області. Його дитинство і, частково, юність минули у Житомирі. Потім навчався на історичному факультеті Чернівецького державного університету, де під керівництвом Бориса Онисимовича Тимощука брав участь у розкопках давньоруського міста Василева, що на правому березі Дністра [22, с.109].

Отримавши диплом історика, І.С. Винокур повернувся до Житомира, і, працюючи на посаді наукового працівника обласного краєзнавчого музею, розпочав досліджувати пам'ятки населення черняхівської культури II-V ст. н.е. Археологічна праця спеціалістові подобалася. А відтак, відносно швидко опанувавши таємниці археологічної професії, вже у Чернівцях молодий дослідник опублікував свою першу монографію «Старожитності Східної Волині першої половини I тис. н.е.». Двома руками по-

тому, захистивши на цю тему кандидатську дисертацію, переїжджає до Кам'янця-Подільського пединституту (1963). Слід відзначити, що саме у Старовинному Кам'янці молодий науковець сповна скористався наданим йому долею шансом. Саме там він реалізував свої наукові інтереси. Впродовж кінця 70-х років XX ст. – початку першого десятиріччя XX ст. він був організатором 43 археологічних вузівських експедицій [4, с.13], переважно націлених на дослідження ранньослов'янських археологічних об'єктів. Серед них старожитності поблизу сіл Раковець-Чеснівський [10, с.144-159] Збаразького району (Тернопілля), Ружичанка (Хмельниччина), Кременна (Городоцький район – Хмельниччина), Юрківці (Чемеровецький район – Хмельниччина), Ставище (Дунаєвецький район – Хмельниччина), Рудківці (Новоушицький район – Хмельниччина) та багато інших, які й досі перебувають у колі наукових інтересів археологів. Важливими залишаються відкриття дослідником слов'янської язичницької скульптури біля сіл Іванківці і Ставчани (Новоушицький район – Хмельниччина) і скельного рельєфу в с. Буша (Ямпільський район – Вінниччина). Тобто, археологічні дослідження слов'янських пам'яток Поділля і Волині – це основна тема його відкрить.

В історії польових робіт вузівської експедиції, організованих під керівництвом І.С. Винокура, чітко виділяються два часові періоди: від другої половини 60 до кінця XX ст. – перший період, і кінець XX ст. до першого десятиріччя XXI ст. – другий період. На перший період припадає етап польових робіт у 1964-1966 роках. Тоді дослідником було проведено широкомасштабні дослідження черняхівського могильника в урочищі «Безодня» біля с. Ружичанка Хмельницького району, що на Хмельниччині, де відкрито 73 поховання, здійснених згідно з обрядом тілоспалення і тілопокладення [11, с.78]. Тоді ж вченим відкрито і вивчено ранньослов'янські могильники першої половини I тис. н.е. в Раковці-Чеснівському, Слобідці-Ружичнянській і Рідкодубах.

Певним підсумком творчої діяльності І.С. Винокура стали дослідження 60-70-х років минулого століття, пов'язаних з розкопками язичницьких капищ-жертвників на черняхівських поселеннях Ставчани і Бакота та селищах V-VII ст. н.е. біля сіл Юрківці і Кременна та дохристиянського духовного комплексу в Межегір'ї Борщівського району Тернопільської області. На території цих святилищ виявлено кам'яні антропоморфи, типологічний ряд яких сягає доби фінальної бронзи [20, с.24-25; 30, с.172-177] і завершується знахідкою язичницької антропоморфної стели давньоруського часу, яку у науці прийнято називати Збруцький ідол.

Наприкінці 70-х років на початку 80-х років археологічна експедиція колишнього пединституту окрему увагу приділила дослідженню Рудковецького городища VIII-VII ст. до н.е. та вивченню ранньослов'янських селищ поблизу с. Велика Слобідка у Подніпров'ї [40, с.31-32]. Вивченням цих пам'яток, щоправда у малих масштабах, як зазначав сам дослідник, зафіксовано «наявність у матеріальній культурі населення раннього залізного віку на Середньому

Дністрі рис, властивих лісостеповим праслов'янським старожитностям на стику з південно-західним фракійським світом» [11, с.79].

У 70-му – початку 80-х років широкомасштабні дослідження І.С. Винокур здійснив на площі черняхівського поселення в урочищі «На клині» біля сіл Бакота на Дністрі. У наслідку, у закритих житлово-господарських комплексах, виявлено кераміку і фібули та інші матеріали V ст. н.е., відображаючи історичну платформу, на якій розвивалися культури населення східнослов'янських племінних князів.

У 70-х на початку 90-х років ХХ ст. вузівська археологічна експедиція, працюючи спільно з експедицією Інституту археології НАН України, досліджувала в околицях с. Бернашівки Могилів-Подільського району (Вінниччина) поселення трипільської культури. Там же дослідник відкрив могильник ранньозалізного віку та низку старожитностей населення черняхівської культури і пам'ятки ранньосередньовічних слов'ян V-VIII ст. н.е. [17, с.241-244].

Матеріали розкопок слов'янських об'єктів лягли в основу монографій вченого, як от «Історія та культура черняхівських племен Дністро-Дніпровського межиріччя II-V ст. до н.е.» (Київ, 1972), «Давні слов'яни на Дністрі» (1979), «Історія Лісостепоного Подністров'я та Південного Бугу від палеоліту до Середньовіччя» (1985), «Слов'янські ювеліри Подністров'я» (1997) та «Черняхівська культура: витоки і доля» (2000). У цих працях вчений фахово висвітлив історію, матеріальну і духовну культуру ранньослов'янського населення у межиріччі Дністра і Дніпра.

Разом з тим, наприкінці ХХ – першого десятиріччя ХХІ ст. коло наукових інтересів І.С. Винокура розширилося у контексті вивчення давньоруських городищ в Полонному (1992-1993) Ізяславі (1993-1994), Губині (1997-2005) [14, с.2-20]. Матеріали розкопок цих археологічних пам'яток знайшли відображення у низці статей [26, с.270-274; 18, с.8-21; 16, с.33-39; 12, с.13-15] та у колективній монографії «Літописний Губин XII-XIII ст.: Болохівська земля» (2004) [15], в якій узагальнено матеріали розкопок болохівського міста Губин здійснених у 1997-2003 польових сезонах.

Об'єктом археологічного вивчення І.С. Винокура була також давньоруська Бакота. Цій темі на початку 70-х років минулого століття, вчений присвятив декілька польових сезонів, досліджуючи старожитності Бакоти спільно з науковцями Інституту археології НАН України. Матеріали вивчення пам'яток Бакоти та її довкілля (Кам'янець-Подільський район Хмельницької області) лягли в основу монографії «Бакота столиця давньоруського Пониззя» (1994) написаної у співавторстві з київським археологом П.А. Горішним [13]. У праці автори на базі археологічних пам'яток здійснили реконструкцію історичної топографії Бакоти [36, с.67-70; 41, с.151-153].

Велике місце у науково-дослідницькій праці І.С. Винокура посідав, власне, археологічний пошук. Саме під його керівництвом і за безпосередньої його участі здійснено масштабні розкопки на окремих ранньослов'янських і давньоруських пам'ятках Південно-

Східної Волині та Поділля із застосуванням досвіду зосередження зусиль багатьох археологів і краєзнавців на розкопках того чи іншого археологічного об'єкту. У цьому контексті слід відзначити залучення до наукового пошуку київських археологів В.Д. Барана, В.Г. Збеновича, О.М. Приходнюка, П.А. Горішного, А.Т. Сміленко, Г.М. Хотюна, Ю.В. Бойко, М.І. Островського та інших. Плідною і, особливо, тривалою була співпраця І.С. Винокура з колективом випускників Кам'янець-Подільського педінституту А.Ф. Гуцалом, В.П. Мегеєм, М.Б. Петровим, І.І. Щегельським [9, с.264-265] та іншими, які працювали у вузі в другій половині ХХ ст.

Справедливості ради констатуємо також, що професор І.С. Винокур за життя не встиг створити у вузі повноцінну кафедру археології з аспірантурою для підготовки професійних археологів. Попри це, особистий науковий внесок І.С. Винокура у розвиток української археології цілком очевидний, що визначає його ім'я в один ряд з іменами таких талановитих вітчизняних археологів-славистів, як В.П. Петров, П.П. Толочко, В.Д. Баран, М.Ю. Брайчевський, Д.Н. Козак, Б.О. Тимощук та інші.

Нарешті, треба відзначити той факт, що вчений, і після того як у 2004 році залишив Кам'янець-Подільський університет і переїхав до Києва, як сумісник, проводив далі розкопки і літні археологічні практики, тісно спілкуючись з кам'янецькими археологами. Через два роки – 20 вересня 2006 року – його життя, здавалося би у zenіті слави і кар'єри, обірвалося. Прах поховано на сільському цвинтарі у с. Капітанівка, що біля Києва.

Із школи І.С. Винокура вийшло двоє дослідників, – професійних археологів, – які мають безпосереднє відношення до Кам'янець-Подільського і до університету. Це Анатолій Федорович Гуцал і Микола Борисович Петров. Обидва закінчили історичний факультет і обидва стали успішними постатями в університетській археології.

Перший із них – А.Ф. Гуцал – є уродженцем с. Липівка Городоцького району Хмельницької області. Майбутній археолог народився 9 серпня 1946 року в родині колгоспників. Навчався у місцевій початковій школі, а середню школу закінчив у сусідньому селі Курівка Городоцького району. У 1964 році А.Ф. Гуцал їде до Кам'янець-Подільського і поступає на історичний факультет місцевого педагогічного інституту. Наполеглива інвентарна праця у час навчання дала йому не тільки спеціальні знання з обраного фаху, але й визначила подальший шлях у його житті. Цьому сприяла загальна атмосфера відродження археології у вузі та змістовні лекції професорсько-викладацького складу педінституту. Про багатьох учителів, насамперед про археолога І.С. Винокура, А.Ф. Гуцал несе у своєму серці пам'ять ширшої вдячності за науку.

По закінченню навчання у педінституті, А.Ф. Гуцал (1968-1969 рр.) працював вчителем історії Городоцької середньої школи і декілька місяців відповідальним секретарем Кам'янець-Подільського міського відділення Українського товариства охорони пам'яток історії і культури [34, с.324].

До археології А.Ф. Гуцал прийшов восени 1969 року. Якраз тоді майбутній викладач – археолог розпочав свою професійну біографію у Кам'янець-Подільському педінституті на посаді ст. лаборанта кафедри історії СРСР та УРСР [34, с.324]. Саме з того року доля знову звела його з відомим археологом ранньосередньовічної археології І.С. Винокуром, в експедиціях якого і під керівництвом якого Анатолій Федорович проходив археологічний вишкіл.

Далі, впродовж 1975-1978 років, А.Ф. Гуцал навчався в аспірантурі Інституту археології АН УРСР. Згодом він повертається до Кам'янець-Подільського і відновлює роботу у педінституті на посаді асистента кафедри історії СРСР та УРСР, завідуючим якої на той час і багато років пізніше був його вчитель І.С. Винокур. Сьогодні А.Ф. Гуцал на посаді доцента кафедри архівознавства спеціальних історичних та правознавчих дисциплін. Наукове звання доцента А.Ф. Гуцал отримав у 2007 році на підставі розробки навчального курсу «Спеціальні історичні дисципліни».

А.Ф. Гуцал все своє творче життя віддає безпосередньому науковому пошуку. Його завжди хвилювала викладацька робота у вузі і проблема дослідження пам'яток передскіфського часу [25, с.132-133]. До 90-х років ХХ ст. цю працю він здійснював під безпосереднім керівництвом І.С. Винокура, беручи участь у розкопках Рудковецького городища у Новоушицькому районі, що на Хмельниччині, у дослідженні Бернашівського могильника у Могилів-Подільському районі Вінницької області та інших старожитностей ранньозалізного віку [5, с.264-265; 6, с.255-266; 7, с.306-307; 8, с.276-277].

Головним науковим здобутком, який А.Ф. Гуцал розробляє усе своє життя, є його дослідження у місцях розташування груп курганів передскіфського і скіфського часів поблизу сіл Тарасівка (1998), Теклівка (1988), Шутнівці (1997-1999), Чабанівка (2000-2001), Колодіївка (2005-2006), що в Кам'янець-Подільському районі (Хмельниччина) та Іванківці (2007-2011) Городоцького району (Хмельниччина). У 2016 році знавець археології ранньозалізного віку відновив розкопки на території Рудковецького городища. Ця дослідницька праця А.Ф. Гуцала – справді значний внесок в історію розвитку археології Поділля і Південно-Західної Волині.

Учнями А.Ф. Гуцала є студенти і випускники інстаку Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, які згодом стали професіоналами археологами, як от Могилів О.Д. та Маярчак С.П. Станом на 2013 рік опублікував 116 наукових статей, публікацій і тез [34, с.322-338].

Наступний археолог – Микола Борисович Петров (1952-2008) – знавець історичної топографії Кам'янця-Подільського, який є також учнем І.С. Винокура, який все своє життя віддав науці і університету. Народився 25 грудня 1952 року в с. Сирватинці Смотрицького району (тепер Городоцького) Хмельницької області. Навчався у Сирватинцях (початкова школа), закінчив Великояромирську загальноосвітню середню школу у 1969 році. Потім пройшов 3-річну службу у збройних силах Радянської

Армії, у 1973-1977 роках навчався на історичному факультеті Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. Після студентських студій у 1977 році, був залишений для роботи на історичному факультеті на посаді старшого лаборанта кафедри історії СРСР і УРСР. Далі молодий науковець три роки навчався у денній аспірантурі Інституту археології АН УРСР (1983-1986 рр.), де й отримав ступінь кандидата історичних наук (1987 р.) на підставі захисту дисертації «Історична топографія Кам'янця-Подільського XII-XVII ст.» [32, с.348-351].

Переважна частина друкованої спадщини М.Б. Петрова – це історичні повідомлення, статті та одне монографічне дослідження, присвячене середньовічному Кам'янцю-Подільському [28]. Його праці займають помітне явище у науково-дослідницькому житті міста.

Вивчаючи середньовічну історію міста, дослідник провів також невеликі за обсягом розкопки у межах зруйнованого вірменського православного храму Св. Миколи у Кам'янець-Подільському і на території Західного міського бульвару, поблизу фортифікаційної споруди «Вежа на броді». Ці польові роботи, як і опублікована спадщина, – складають важливу сторінку як з історії середньовічних міст України, так і з історії розвитку археології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

У 2002 році М.Б. Петрова було обрано на посаду професора кафедри історії України. Станом 2003 року його творчий доробок становив 120 праць [32, с.351]. Життя дослідника обірвалося у розквіті творчих сил 2 жовтня 2008 року.

З університетом пов'язана також доля Василя Івановича Якубовського (1.02.1940), який 49 років присвятив дослідженню пам'яток історичної Болохівської землі, в тому числі 34 роки – становленню археології в університеті. Діяльність В. Якубовського, як археолога, відображена у науковій та довідковій літературі [24, с.194; 35, с.279-287; 23, с.143-150]. Нагадаємо лише, що він народився 1 лютого 1940 року у районному містечку Мельниці-Подільській, що на Тернопіллі, де в 1968 році закінчив середню школу. Відтак, прослуживши 3 роки у війську, у 1962-1967 роках навчався на історико-філологічному факультеті Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. Далі 17 років працював у Хмельницькому обласному краєзнавчому музеї на посадах ст. наукового працівника і завідувача відділом історії дорадянського часу. Археологічні знання, уміння, навички праці науковця вдосконалив в науковій археологічній школі академіка НАН України Петра Петровича Толочка [31, с.15]. Під його керівництвом написав дисертацію «Давньоруські пам'ятки XII-XIII ст. верхів'їв річок Південного Бугу і Случа» отримавши у 1984 році диплом кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.06 – археологія.

У час захисту дисертації, як свідчить стенограма, голова Спеціалізованої ради Інституту археології АН УРСР професор Іван Іванович Артьоменко, представляючи роботу, підкреслив, що дисертант на той час самостійно здійснив на території історичної

Болохівської землі значний обсяг польових робіт, проводячи археологічні розвідки обстеження та обширні стаціонарні розкопки у місцях знаходження міських укріплених центрів – городищ – поблизу сіл Теліженці (Старосинявський район, Хмельниччина), Городище (Деражнянський район, Хмельниччина), Михнів (Ізяславський район, Хмельниччина), Берегелі (Красилівський район, Хмельниччина). Умови відкриття і результати досліджень цих та інших болохівських старожитностей XII-XIII ст. дослідник згодом опублікував у багаточисленних наукових статтях, науково-популярних повідомленнях і монографії «Скарби Болохівської землі», перше видання якої здійснено у 2001 році, а друге, доповнене, у 2003 році [19, с.29-48].

З липня 1984 року В.І. Якубовський обіймав посаду старшою викладачем кафедри історії СРСР і УРСР Кам'янець-Подільського пединституту, а з 13 жовтня 1990 року і до сьогодні вчений працює у складі кафедри історії України, посідаючи посади старшого викладача (1990-1995), доцента (1995-2006) і професора (з 2006).

У процесі багаторічної праці у вузі Василь Іванович веде курси з археології, історії України, музеєзнавства та проводить археологічну практику, бере участь в інвентаризації і охороні археологічної спадщини Хмельниччини [29, с.343-353] та щоліта активно здійснює археологічні дослідження давньоруських об'єктів як на Поділлі [37, с.64-68], так і на теренах Болохівської землі.

В контексті вивчення матеріальної, духовної культури та економіки вказаного болохівського політичного об'єднання, магістральним напрямком стали 18-річні польові роботи у місці розташування городища літописного болохівського міста Губина (XII-XIII ст.), руїни якого збереглися у правобережній частині одноіменного села Старокостянтинівського району Хмельницької області. До 2005 польового сезону вивчення означеної пам'ятки здійснював професор І.С. Винокур. Впродовж наступних років, включаючи і 2016 експедиційний сезон, дослідником Губинського городища та його передмість є В.І. Якубовський, який спрямовує зусилля вузівської експедиції на поглиблене дослідження історичної топографії середньовічного Губина. На сьогодні ці роботи мають багатоплановий зміст.

Найістотнішими підсумками вивчення Губина під орудою В.І. Якубовського та його співробітників (випускники університету С.А. Тимків, С.О. Семенчук, І.П. Русий, А.В. Кулешов) є відкриття у 2010 році на лівобережжі річки Случ, в урочищі Село, виробничого передмістя, де зафіксовано рештки 4-ох горнів для лиття чорного металу [39, с.2-16]. Крім того, вперше розроблено стратиграфію городища для 3-ох укріплених частин пам'ятки, із 4-ох наявних. Разом з тим, вперше (2011 рік) здійснено наукове відкриття ґрунтового могильника середньовічного міста Губина та з'ясовано історико-соціальну сутність території південного укріплення та його оборонних комплексів [38, с.351-364].

В процесі досліджень, які проведено у світлі виконання комплексної теми кафедри історії України «Проблеми історії, суспільних

змін і трансформація їх в Україні від найдавніших часів до сьогодні» отримано колосально велику колекцію знахідок. Так, внаслідок розкопок 2007-2016 років, з території однієї лише південної укріпленої частини городища у фонди Старокостянтинівського районного краєзнавчого музею експедицією передано 18347 знахідок, в тому числі 870 предметів індивідуального призначення, решта – керамічні уламки.

Пріоритетним напрямом у дослідженні Губинського городища є налагодження роботи польового стаціонару для студентів, які приїжджають на літню археологічну практику. Зрозуміло, що у цій справі є певні нюанси. Але чи не найголовнішим компонентом із них є забезпечення студентів нормальними умовами житлово-побутового характеру, якісним харчуванням і створення стабільного морально-психологічного клімату студентам як у польовому процесі досліджень, так і табірному житті.

Якщо раніше університет такі умови життя студентів в експедиції якимось забезпечував матеріально і транспортом, то в останні більше як 10 років потрібної підтримки з боку університету нема. Тому у цій справі В.І. Якубовський покладається на донорів-жертводавців і на органи державного управління Старокостянтинівського району.

Так, на час археологічної практики Старокостянтинівська районна держадміністрація, на клопотання кафедри історії України щорічно виділяє у безкоштовне користування студентам приміщення колишньої початкової школи у селі Губин. Спальний інвентар віддавна виділяє у тимчасове користування Старокостянтинівський професійний ліцей, учні якого беруть участь у роботі експедиції. За місцем проживання студентів і учнів у дію щорічно приводиться харчоблок (кухня і столова) літнього характеру.

Щорічну допомогу в перевезенні майна здійснює сільськогосподарський кооператив с. Ладиги, де, власне, і знаходиться зараз виконком сільської ради, депутатами, якої є і жителі с. Губин. Впродовж роботи експедиції студенти та учні, зі згоди жителів с. Губин, безкоштовно користувалися електрикою. Правда, перевезення студентів з Кам'янця-Подільського у Губин (лише один рейс) і зараз здійснює автотранспорт університету.

Керівництво експедицією належним чином налагоджує умови відпочинку студентів і учнів у будні і вихідні дні, організовуючи їм екскурсії в історико-культурний заповідник «Музей – садиба с. Самчики» та Державний історико-архітектурний заповідник «Меджибозька фортеця».

Підсумовуючи питання стосовно археологічної практики, організація і проведення якої здійснюється на громадських засадах, складається враження, що без державної підтримки, власне, без коштів університету, археологічна галузь розвиватися не буде. Тобто вже зараз треба констатувати, що університетська тема досліджень Губинського городища себе вичерпала та закрита, а стаціонар з археології ліквідовано. Прикро це усвідомлювати і тим більше пережи-

вати саме тепер, у чинному 2016 році, коли Міністерство освіти і науки України визначило вузами України напрям готувати фахівців з спеціальності 032 «Історія та археологія».

Отже, цей короткий огляд історії розвитку університетської археологічної науки у Кам'янці-Подільському свідчить, що рушіями її є професійні археологи. Завдячуючи їм, у вузі поступово сформувалися три науково-дослідницькі напрями дослідження пам'яток: ранньослов'янський, скіфо-сарматський і давньоруський.

Важливим є те, що з ініціативи професора І.С. Винокура у вузі колишньому педінституті – з 1967 року почав діяти кабінет археології. У 1977 році кабінет реорганізовано у навчально-дослідницьку лабораторію, яка у 2003 році стала називатися науково-дослідницькою, але вже у стінах новоствореного тоді Кам'янець-Подільського державного університету. Сьогодні лабораторія знаходиться у складі кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін.

У різні часи у лабораторії працювали Б.М. Кушнір, А.Ф. Гуцал, І.І. Щегельський, В.О. Накал'юк, М.Б. Петров, В.П. Мегей, В.А. Гуцал, С.А. Тимків.

Здобутками кам'янецьких археологів є також і те, що на основі вивчення археологічних звітів, які збереглися в археологічній лабораторії, студенти історичного факультету мають змогу створювати свої власні навчальні розробки на рівні курсових, бакалаврських і магістерських праць. У контексті апробації наукових напрацювань студенти мають можливість публікувати їх у збірниках студентських археологічних конференцій «Археологічні дослідження в Україні: здобутки і перспективи», з яких дві останні відбулися на базі історичного факультету і науково-дослідницької лабораторії у 2012 і 2016 роках [2, 3].

У позитиві вузівської археології є також напрям проведення археологічних конференцій спільно з науковцями Інституту археології НАН України. Одна з них, присвячена черняхівській культурі, відбулася у 1981 році. Другу організовано у 2010 році на пошану пам'яті професора І.С. Винокура [1].

Важливим є також і те, що на базі розкопок Губинського городища утворився центр – своєрідна археологічна школа вивчення пам'яток історичної Болохівської землі. Її послідовником є випускник аспірантури університету Степан Анатолійович Тимків, який, на основі матеріалів досліджень Губинського літописного городища, під науковим керівництвом В.І. Якубовського завершує написання кандидатської дисертації «Губин в системі міст Болохівської землі».

Загалом кажучи, якщо продовжувати далі, то з першого погляду складаються враження, що археологія в університеті стрімко розвивається. Але, як кажуть люди, копнути глибше, то чітко видно, що археологічна галузь університету знаходиться зараз у стадії становлення, якщо не занепаду. І це справді так, оскільки в усі часи університет не мав кафедри археології з аспірантурою, і відповідно спеціалізацією з археології.

Отже, про розвиток археології хіба що можна лише мріяти. Що з цього приводу думає автор? Відповідь його дуже проста: якщо вуз з 2016 року бере приціл готувати фахівців з археології, то без археологів вищого освітньо-кваліфікаційного рівня, як і без кафедри археології та польового стаціонару, на базі якого студенти пізнавали би ази методики археологічних досліджень на різних пам'ятках, виконати це державне замовлення буде дуже непросто.

Список використаних джерел та літератури:

1. Актуальні проблеми археології : тези міжнародної наукової конференції на пошану І.С. Винокура, м. Кам'янець-Подільський 23-25 вересня 2010 р. / Інститут археології НАН України ; ред. кол. Б.С. Строць, Л.Д. Строць, М.О. Ягодинська. – Тернопіль : Астон, 2010. – 136 с.
2. Археологічні дослідження в Україні: здобутки і перспективи : збірник матеріалів четвертої міжнародної студентської археологічної конференції. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В., 2012. – 132 с.
3. Археологічні дослідження в Україні: здобутки і перспективи : збірник матеріалів п'ятої всеукраїнської студентської археологічної конференції. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В., 2016. – 154 с.
4. Баженов Л.В. Вчений європейського рівня (До 85-річчя академіка І.С. Винокура) / Л.В. Баженов // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Тов «Древняя Русь», 2015. – Т.25: На пошану професора І.С. Винокура. – С.8-22.
5. Винокур И.С. Работы Подольской экспедиции / И.С. Винокур, А.Ф. Гуцал // Археологические открытия 1974 г. – М. : Наука, 1975. – С.264-265.
6. Винокур И.С. Работы Подольской экспедиции / И.С. Винокур, А.Ф. Гуцал // Археологические открытия 1973 г. – М. : Наука, 1974. – С.255-266.
7. Винокур И.С. Раскопы и разведки на Среднем Днестре / И.С. Винокур, А.Ф. Гуцал // Археологические открытия 1977 г. – М. : Наука, 1978. – С.306-307.
8. Винокур И.С. Раскопы на Среднем Днестре / И.С. Винокур, А.Ф. Гуцал // Археологические открытия 1975 г. – М. : Наука, 1976. – С.276-277.
9. Винокур И.С. Раскопы и разведки на Среднем Днестре / И.С. Винокур, А.Ф. Гуцал, О.И. Журко, В.Ф. Мегей, И.И. Щегельский // Археологические открытия 1975 г. – М. : Наука, 1975. – С.264-265.
10. Винокур И.С. Раковецкий могильник / И.С. Винокур, М.И. Островский // Материалы и исследования по археологии СССР. – М., 1967. – № 139. – С.144-159.
11. Винокур И.С. 30 років досліджень археологічної експедиції Кам'янець-Подільського педінституту / І.С. Винокур // Матеріали ІХ Подільської історико-краєзнавчої експедиції. Секція археології [голова ред. кол. І.С. Винокур, наук. ред. Л.В. Баженов, Ю.І. Блажевич та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С.78-81.
12. Винокур И.С. Археологічні дослідження літописного Ізяслава / І.С. Винокур, С.Ю. Демідко, О.І. Журко // Велика Волинь: минуле і сучасне : мат. Міжнародної наук. краєзнавчої конф. – Хмельницький-Ізяслав-Шепетівка, 1994. – С.13-15.
13. Винокур И.С. Бакота. Столиця давньоруського Пониззя / І.С. Винокур, П.А. Горішний. – Кам'янець-Подільський : Центр Поділезнавства, 1994. – 362 с.: карти, іл.
14. Винокур И.С. Звіт археологічної експедиції Кам'янець-Подільського державного університету про розкопки укріпленого центру літописно-

- го Губина у польовому сезоні 1997 р / І.С. Винокур, В.І. Якубовський, О.І. Журко, В.П. Мегей // Науковий архів Інституту археології НАН України. – № 1997 / 62. – 20 с. ілюстр. табл. 46 рис.; інв. опис 22 с.
15. Винокур І.С. Літописний Губин XII–XIII ст. Болехівська земля : за матеріалами археол. дослідж. 1997-2003 рр. : До 800-річчя Губина / І.С. Винокур, О.І. Журко, В.П. Мегей, В.І. Якубовський. – Київ, Кам'янець-Подільський, Хмельницький, Старокостянтинів, 2004. – 206 с.
 16. Винокур І.С. Літописний Полоній (До 1000-ліття міста) / І.С. Винокур // Київська старовина. – 1999. – № 1. – С.33-39.
 17. Винокур І.С. Роботи слов'янського загону Кам'янець-Подільського педінституту / І.С. Винокур // Археологічні дослідження на Україні в 1969 р. – К. : Наукова думка, 1972. – С.241-244.
 18. Винокур І.С. Археологічні дослідження в Полонному / І.С. Винокур, В.П. Мегей // Полонному 1000 років : мат. Міжнародної наук.-практ. конф., 15-17 червня 1995 року. – Полонне, 1995. – С.8-21.
 19. За покликом серця. До 75-річчя від дня народження і 30-річчя науково-педагогічної діяльності професора кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка В.І. Якубовського / упоряд., автор вступної статті А.Г. Філінюк, відпов. за вип. – д.і.н, проф. О.М. Завальнюк, оформл. обкладинки В.І. Якубовський – фотокопія картини хмельницького художника В.М. Корнєва. Олія, 1995 р. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Рута», 2015. – 102 с.: іл.. – (Серія: Постаті в освіті і науці).
 20. Забашта Р.В. Ідол із с. Мишків. До питання атрибуції // Секція археології : тези доповідей [ред. колегія Л.В. Баженов, І.С. Винокур (гол. ред), С.К. Гуменюк, О.М. Завальнюк, М.І. Кукурудзяк та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 1990. – С.24-25.
 21. Завальнюк О.М. Минуле і сучасне Кам'янця-Подільського: політики, військові, підприємці, діячі освіти, науки, культури і медицини. Історичні нариси / О.М. Завальнюк, О.Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2003. – Вип.1. – 316 с.
 22. Іон Срулевич Винокур // Археологія / Інститут археології НАНУ ; гол. ред. академік НАНУ П.П. Толочко. – К., 2006. – № 4. – С.109-110.
 23. Маліш П. На зламі. Нариси, інтерв'ю, статті / П. Маліш ; ред. Б. Геленко. – Львів, 2006. – 280 с.
 24. Мезенцева Г. Дослідники археології України : енциклопедичний словник-довідник / Г. Мезенцева. – Чернівці : Сіверянська думка, 1997. – 205 с.
 25. Могилов О.Д. До 70-річчя Анатолія Федоровича Гуцала / О.Д. Могилов, С.А. Скорий // Археологія, 2016. – № 3. – С.132-133.
 26. Никитенко М.М. Древнерусское жилище в Изяславе Хмельницкой области / М.М. Никитенко // Советская археология. – М. : 1985. – №5. – С.270-274
 27. Пасовський А. Він жив і творив для нас / А. Пасовський, В. Якубовський // Радянське Поділля. – 1969. – № 226 (10937). – 16 листопада.
 28. Петров М.Б. Місто Кам'янець-Подільський в 30-х роках XV-XVIII століть: проблеми соціально-економічного, демографічного, етнічного та історико-топографічного розвитку: Міське і замкове управління / М.Б. Петров. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. – 480 с.
 29. Семенчук С.О. Діяльність В.І. Якубовського – вченого-археолога, дослідника Болехівської землі / С.О. Семенчук, С.М. Шпаковський // «Археологія і Фортифікація України» : зб. мат. VI Міжнародної наук.-практ. конф. / [ред. кол. О.О. Заремба (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О.А., 2016. – С.349-353.

30. Семенчук С.О. Язичницькі скульптури епохи бронзи лівобережної частини Середнього Подністров'я / С.О. Семенчук // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки / [редкол.: В.С. Степанков (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – Вип. 3: До 20-річчя кафедри історії України. – С.172-177.
31. Слов'яни і Русь: археологія та історія : зб. праць на пошану дійсно-го члена НАН України П.П. Толочка з нагоди його 75-річчя. – К. : Стародавній світ, 2013. – 356 с.
32. Степанков В.С. Микола Борисович Петров / В.С. Степанков // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – Т.2. – С.348-351.
33. Трембіцький А.М. Євфимій Сіпінський (1859-1937): наукова та громадська діяльність : монографія / А.М. Трембіцький. – Хмельницький : ПП Мельник А.А., 2009. – 300 с.
34. Хоптяр Ю.А. Анатолій Федорович Гуцал – відомий дослідник археології Поділля / Ю.А. Хоптяр // Археологічні студії «Меджибіж» : науковий щорічник 2013 / за ред. А.М. Трембіцького, О.Г. Погоріальця. – Хмельницький : Ірд, 2013. – С.332-338.
35. Шабаліна А.В. Життєвий і творчий шлях педагога, археолога, історика, краєзнавця Василя Якубовського / А.В. Шабаліна // Педагогічне Поділля : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія: Соціально-педагогічних наук / відп. ред. Ю.М. Ковальчук ; упоряд. В.А. Гурський. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2006. – Вип.IV. – Т.2. – С.279-287.
36. Якубовський В.І. Бакота у творчості І.С. Винокура і П.А. Горішного / В.І. Якубовський // Academia на пошану професора Леоніда Антоновича Коваленка : історичні дослідження. – Кам'янець-Подільський, 1997. – С.67-70.
37. Якубовський В.І. Розвідкові дослідження в Городку та Іванківцях / В.І. Якубовський // Наук. збірник : Городоччина: минуле сучасність у контексті історії Поділля. – Городок, 1994. – С.64-68.
38. Якубовський В.І. Археологічні роботи у 2011 році на території середньовічного м. Губин / В.І. Якубовський // Археологічні студії «Межибіж» : науковий щорічник 2013 / за ред. А.М. Трембіцького, О.Г. Погоріальця. – Хмельницький : ІРД, 2013. – С.351-364.
39. Якубовський В.І. Науковий звіт археологічної експедиції Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка про польові роботи на території Губинського літописного городища і його найближчої сільськогосподарської округи / В.І. Якубовський // Науковий архів Інституту археології НАН України. – № 2010/129. – 16 с., 2 табл., польовий реєстр знахідок. – С.19-27; акт прийому предметів на постійне збереження. – С.28-33, список ілюстрацій до наукового звіту. – С.34-41; альбом ілюстрацій: 35 рис.; фотографії 62.
40. Якубовський В.І. Слов'янське поселення біля села В. Слобідка на Середньому Дністрі / В.І. Якубовський, В.П. Мегей // Тези доповідей та повідомлень Міжнародного історико-археологічного семінару «Населення Прутсько-Дністровського межиріччя на початку другого тисячоліття». – Чернівці : Рута. – 1994. – С.31-32.
41. Якубовський В.І. Винокур І.С. Бакота. Столиця давньоруського Пониззя [Рецензія] / І.С. Винокур, П.А. Горішний. – Кам'янець-Подільський : Центр Поділлязнавства, 1994. – 362 с.: карти, іл. / В.І. Якубовський // Укр. іст. журн. – 1996. – № 4. – С.151-153.

**Археология в Каменец-Подольском национальном университете
имени Ивана Огиенко: становление, проблемы и возможные
перспективы**

В статье представлен краткий обзор становления археологии Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко – правопреемника украинского государственного университета начала 20-х годов.

Основателем археологии в университете был Е.И. Сицинский, который в феврале 1919 года пришел в украинский университет на должность приват-доцента с дипломом кандидата богословия Киевской духовной академии, где изучал церковную археологию и богословские науки. Работая в университете, читал археологические курсы и вел активную полевую археологическую деятельность.

В советский период, когда действовал педагогический институт, созданный на базе Института народного образования, археологию возродил признанный знаток славянской археологии И.С. Винокур, доктор исторических наук, автор нескольких важных монографий и сотен научных статей. В вуз пришел в 1963 году с дипломом кандидата исторических наук. Сначала работал в должности ассистента кафедры всемирной истории, долгое время был заведующим кафедрой истории СССР и УССР, читал курс «Основы археологии», проводил археологическую практику и широкомасштабные исследования славянских памятников на территории Подолья и Юго-Восточной Волины. Учениками талантливого ученого, творчество которых реально связано с каменецким вузом, были М.Б. Петров (1952-2008 гг.) и А.Ф. Гуцал (1946 г.). Оба выпускники исторического факультета Каменец-Подольского педагогического института, оба рано стали на путь археологии, став признанными специалистами по исторической топографии города Каменец-Подольского (Петров М.Б.) и памятников скифо-сарматской эпохи Средней Приднестровья (Гуцал А.Ф.).

С университетской археологией связано творчество В.И. Якубовского (1940 г.р.) специалиста по древнерусской и средневековой археологии. Окончил историко-филологический факультет Каменец-Подольского педагогического института в 1967 году, ученик киевской археологической школы академика НАН Украины П.П. Толочко, кандидатскую диссертацию защитил в Институте археологии АН УССР в 1984 году. С тех пор в университете читает археологические дисциплины, музееведение, проводит археологическую практику и продолжает исследовать древности исторической Болоховской земли.

Обзор профессиональной деятельности археологов показывает, что вся их творческая жизнь направлена на становление университетской археологии. Их труд нацелен на развитие археологии, в случае создания в вузе кафедры археологии и аспирантуры со специализацией профессиональных археологов и сохранением в Губине полевого стационара летней археологической практики.

Ключевые слова: Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко, исторический факультет, кафедра археологии, памятники, полевая археологическая практика, древности.

V. Yakubovskyy

**Archaeology in Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University:
progress, problems and possible prospects**

This article highlights a brief overview of formation of archeology in Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University – the successor of Ukrainian State University in the early 20th century.

Yu.Y. Sitsinsky founded archeology in university who came in Ukrainian University in February 1919, as a privatdocent of theology diploma candidate of the Kiev Theological Academy, where he studied archeology ecclesiastical and theological subjects. Working at the university taught archaeological courses and active archaeological fieldworks.

In the Soviet period, when it acted Pedagogical Institute, based at the Institute of Education, the archeology was revived by recognized expert in Slavic archeology I.S. Vynokur, Ph.D., author of several important monographs and hundreds of scientific articles, who arrived in institute of higher education in 1963 with diploma candidate of historical sciences. First, he worked as assistant in the History World Department, a long time was the head of the department of history of the USSR and Ukrainian SSR, taught a course «Basics of Archaeology», led archaeological practice and extensive researches of Slavic monuments in the territory of Podillya and Southeast Volyn. The disciples of talented scientist whose works are really related to Kamianets-Podilsky University were M.B. Petrov (1952-2008) and A.F. Gutsal (1946). Both are graduates of the Faculty of History of Kamianets-Podilsky Pedagogical Institute, both early became to study archeology, becoming recognized experts in historical topography of the city Kamianets-Podilsky (Petrov M. B.) and monuments of the Scythian-Sarmatian era of Middle Naddniprolyanshchyna (Gutsal A.F.).

With university archeology related work of V.I. Jakubowskyi (1940), an expert in ancient and medieval archeology. He graduated History and Philology department in Kamianets-Podilsky Pedagogical Institute in 1967, a student of the Kyiv Archaeological School academician of National Academy of Sciences of Ukraine P.P. Tolochko, doctoral thesis defended at the Institute of Archaeology of the Academy of Sciences USSR in 1984. Since then, V.I. Jakubowskyi lectures archaeological disciplines, museology, conducting archeologically practices and continues to explore the historical antiquities of Bolohiv land.

The review of professional archaeologists indicate that their whole life is aimed at becoming a university archeology. Their work focuses on the development of archeology in the case of making an Archeology Department at the university with specialization graduate with professional archaeologists and conservation summer field archaeological practice in Gubyn.

Key words: *Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University, History department, Department of Archaeology, monuments, archaeological field practice, antiquities.*

Отримано: 26.11.2016